

příjmení cizinek a současně nepřechylovat příjmení občanek ČR, které mají nepřechýlené příjmení zapsáno v osobních dokumentech – takto např. postupovala Česká televize při olympijských hrách v Paříži.⁶ Minimální počty výskytů tvaru *Szymborske* v korpusech naznačují, že u příjmení cizinek je tendence k uplatňování nového skloňovacího typu nejspíš menší. Není však zcela zanedbatelná: bezprostřední motivací k výběru tématu pro tento článek byla registrace užití několika takovýchto tvarů v listopadu 2024 v institucionální komunikaci o polských lingvistkách. Nabízí se hypotéza, že tu máme co do činění s vlivem popularity jedné konkrétní umělkyně na deklinační systém češtiny.

Rozhledy

Životní jubileum Josefa Štěpána

Ivana Svobodová, ÚJČ AV v Praze

svobodova@ujc.cas.cz

Šestého února oslavil osmdesáté narozeniny vysokoškolský učitel i častý přispěvatel našeho časopisu, doc. PhDr. Josef Štěpán, CSc. Hned po ukončení studia (obor čeština–dějepis) na Filozofické fakultě UK začal v r. 1967 působit na katedře českého a slovenského jazyka této fakulty. Svou učitelskou pouť na katedře přerušil v letech 1969–1971, kdy pracoval jako lektor češtiny na univerzitě v Saarbrückenu.

Již od samého počátku své učitelské i badatelské činnosti se soustředil především na syntax současné češtiny a tu lze bezesporu označit za jeho celoživotní téma. Občas se přece jen od ní odklonil, např. v r. 1977 byl na stránkách *Naší řeči* otištěn článek *Jazykové difference v manželství*, jenž se věnuje rozdílům v každodenní mluvě dvou manželů pocházejících ze stejného (Středočeského) kraje, ale z odlišných podnářečnických oblastí. K tomuto tématu se vrátil v r. 2004 v článku *Diference ve spontánní mluvě středočeské (pražské) rodiny*, v němž do svého zkoumání zahrnul i dva syny a mj. ukázal, jak spontánní mluva rodičů ovlivnila jejich vyjadřování a vedla i k různým jazykovým hrátkám. Dále lze připomenout např. články o označování zvuků zvířat v různých jazycích (SaS, 1980), o jazykovém ztvárňování prostoru (SaS, 1982), barev (SaS 1983), posesivity (SaS, 1985) a kauzality (Slavia, 1988), o normě a kodifikaci shody přísudku s podmínem obsahujícím kvantitativní přívlastek (NŘ, 1986), o zjišťování spisovné normy (NŘ, 2009) a o jejím postavení v dílech současných spisovatelů (Bohemistyka, 2012) a o hovorové spisovné češtině (Bohemistyka, 2015, 2017).

Z poslední doby lze vzpomenout i drobnosti *Nový význam slovesa dát a módní frazém to dáš!*. (NŘ, 2016). Na základě analýzy dokladů autor dospěl k poznatku, že

⁶ Srov. *Vyjádření Ústavu pro jazyk český k přechylování příjmení Čechů a cizinek*. ÚJČ AV ČR, v. v. i., 25. 9. 2024. [online] Dostupné z <<https://ujc.cas.cz/cs/9058/vyjadreni-ustavu-pro-jazyk-cesky-k-prechylovani-prijmeni-cesek-a-cizinek/>>.

tím novým významem je ‚zvládnout‘ a že se toto sloveso užívá především v 2. osobě singuláru a tento tvar bývá součástí frazému *To dáš!*, a *K pravopisu složených přídavných jmen sémantickosyntaktický a formálněsyntaktický* (2024), v nichž na pozadí významu doporučuje právě tyto pravopisné podoby.

Jak už bylo řečeno, soustavně se Josef Štěpán zabýval a zabývá syntaxí, a to větnou a zejména souvětnou. Tomuto tématu se věnoval již ve své diplomové práci (ta se stala i podkladem jednoho z jeho prvních časopiseckých příspěvků *K problematice složitého souvětí v současné spisovné češtině*, SaS, 1968) a v celé řadě dalších časopiseckých prací a také v publikacích *Složitě souvětí s řetězcovou závislostí* (Praha: Univerzita Karlova, 1977) a *Souvětí současné češtiny* (Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2013). Jejich vznik ovlivnil jeden z jeho učitelů, Karel Svoboda, a stejně jako on i jubilant vycházel při popisu souvětí ze spojovacích prostředků. Třetí knihou J. Štěpána je *Čas ve větě a textu* (Praha: Univerzita Karlova, 1987), v níž na základě odrazové sémantiky popisuje systém jazykového ztvárňování kognitivních časových obsahů v současné češtině, a to ve větě jednoduché, v jednoduchém a složitém souvětí a v textu.

S naším časopisem spolupracuje od školního roku 1984/1985, kdy napsal článek o syntaktické charakteristice děl současných českých spisovatelů. Vyzdvihnout lze zejména příspěvky didakticky zaměřené. V nich se zabýval nepřehledným souvětím v písemných pracích žáků středních škol (1986/87), poznáváním vedlejších vět ve škole (1986/87), vedlejšími větami komentujícími a školským větným rozbořem, kde poprvé užil, jsa inspirován E. Hošnovou, termínu polovedlejší věta (2008/09). Dále se věnoval nejruznějším vedlejším větám příslovečným ve škole: větám zřetelovým (2016/17), časovým (2017/18) a účinkovým (2020/21). Dva příspěvky se týkají složitě souvětí, a to interpunkce (2019/20) a kontaktních dvojic různovětných spojovacích výrazů (2022/23).

Mladší badatelé si patrně nedokážou představit, že by pro popis kterékoli jazykové roviny neměli k dispozici rozsáhlé korpusy. Josef Štěpán se ve svých počátcích o ně pochopitelně opírat nemohl, musel si pořizovat výpisky z jednotlivých děl, např. soupis excerpované literatury v knize *Složitě souvětí s řetězcovou závislostí* čítá 29 úplně excerpovaných knih a 18 excerpovaných částečně. A to je hodno obdivu. Je třeba též připomenout, že jubilant začal precizně vytvářet celoroční rejstřík časopisu *Naše řeč* a v této činnosti pokračoval ještě několik let.

Na Josefa Štěpána lze prozradit, že má poměrně neobvyklého koníčka. Jím je genealogie vlastního rodu, kterou publikuje na stránkách Genealogických a heraldických listů a v níž zjistil svou spřízněnost s prvním Mozartovým životopiscem, profesorem Karlovy univerzity F. X. Němečkem (1766–1850). Pokračovatelem tohoto rodu krácejícím ve šlépějích našeho jubilanta je syn Pavel Štěpán, současný významný onomastik, i jeho snacha Veronika Štěpánová, která se v Ústavu pro jazyk český mj. věnuje záslužné, po delší dobu opomíjené ortoepii.

Josefu Štěpánovi přejeme do dalších let pevné zdraví a mnoho elánu do další tvůrčí činnosti.